

אירופה בדרכה של יפן - כלכלה ללא צמיחה?

ד"ר אדם רויטר יו"ר רויטר מידן ומנכ"ל חיסונים פינוסים

עיקרי הדברים

כמעט בכל האסכולות הכלכליות, צמיחה הינה הגורם הכלכלי החשוב ביותר שעל מדינות לעודד, מפאת היותו קשור לתופעות כלכליות וחברתיות חיוביות כה רבות. אך צמיחה אינה גורם ודאי במשק. הסיבה שהיא נראית לכולנו כברורה מאליה היא העובדה שכולנו נולדנו וגדלנו בתקופה היחידה בהיסטוריה האנושית בה התחברו הרבה מאד מנועי צמיחה שונים, שעבדו האחד במקביל לשני או החליפו האחד את השני כבמרוץ שליחים.

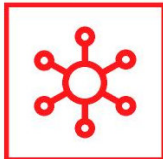
מסתבר שרוב האלמנטים שהביאו לצמיחה במדינות המערב במהלך כל המאה העשרים ותחילת המאה ה-21, בדגש על אירופה, כבר נוצלו במלואם. קיימים מספר גורמים שממשלות מנסות כיום בעזרתם לדחוף צמיחה ועיקרם אשראי צרכני זול, מקורות אנרגיה חלופיים ועידוד חדשנות, אך אלו אינם מספקים, בעיקר על רקע מגמות דמוגרפיות של הזדקנות האוכלוסייה בעולם המערבי. בכל מקרה, הקטנת חלקם של צעירים עובדים באוכלוסייה הינה קרוב לוודאי גורם המפתח שיאפיל על המשך היכולת לצמוח במדינות ה-OECD בקצבים שהכרנו בעבר.

דוגמא אפלה, המשמשת כתמרור אזהרה לבעיה הקשה הזו הינה יפן. במהלך 23 השנים האחרונות כל הפתרונות האפשריים נוסו במדינה בעלת המשק השלישי בגודלו בעולם אך ללא הועיל. היפנים צמחו בכ- 8.2% במצטבר בכל התקופה הזו (ממוצע צמיחה שנתי של כ- 0.4% בלבד!) וכעת הם מצויים שוב במיתון, השישי במספר בארבע השנים האחרונות.

הח"מ מוטרד מזה מספר שנים מהדמיון הרב בין כלכלת יפן לבין הנתונים המצטברים על כלכלת אירופה. הדמיון הינו כה רב עד כי הוא מביא את הח"מ למסקנה הקודרת שכלכלת אירופה הולכת אף היא בדרכה של יפן ושום פתרון לא יעזור גם בטווח הארוך: אירופה תצמח בשיעורים נמוכים ביותר בעשורים הקרובים באופן שגם ישפיע לרעה על עוצמתה הגיאופוליטית ויגביר את המתחים הפנימיים בתוך המדינות המרכיבות אותה.

יש להדגיש: מניתוח זה לא ניתן לדעת כיוונם של מטבעות ושוקי מניות, ודאי לא בטווחי זמן קצרים. הניתוח עוסק בעיקר בחיזוי כלכלי רב שנתי לטווחי זמן ארוכים וחשוב שיילקח בחשבון ע"י יצואנים בעת קביעת התוכניות העתידיות שלהם מול יבשת אירופה.

בסופו של הניתוח הערכה לגבי השפעת הסטגנציה האירופאית על כלכלת ארה"ב ועל כלכלות העולם השלישי.

ההיסטוריה של צמיחת המשקים במערב

בכל שיעורי הכלכלה לימדו אותנו שהפקטור הקרוי "שיעור צמיחה" הוא תמיד חיובי (מלבד מצבים יוצאים מן הכלל). אך מה אם בעולם שאנו מתקדמים לקראתו הפקטור הזה יהיה אפסי? לימדו אותנו שקיים קשר חזק בין צמיחת המשק לבין עלייה בשוקי המניות. אך אם עליית שוקי המניות הינה תוצאה של רווחיות החברות שנובעת מקיצוץ בהוצאות ולא מגידול בהכנסות? האם העובדה ששוקי המניות גבוהים, בכלל קשורה לצמיחת המשקים?

לאורך רובה של ההיסטוריה האנושית הצמיחה היתה אפסית. בין השנים 1500 ל-1820 "העולם המערבי" צמח בקצב של כ-2%. אבל לא בשנה אלא 2% ב-100 שנה... בין השנים 1820 ל-1900 הצמיחה הואצה מאד והגיעה לכ-1% בשנה, אך צמיחה כלכלית בקצבים שאנו מכירים מהמאה ה-20 ותחילת המאה ה-21, הינה כזו שהאנושות מעולם לא חוותה לפני כן. מכיוון שזהו העולם אותו אנו מכירים אנו מניחים שכך יהיה גם הלאה. אך האומנם?

צמיחה כלכלית נחשבת לנתון הכלכלי החשוב ביותר בקרב כל זרמי הכלכלה כמעט. קשורה לתופעות כלכליות וחברתיות חיוביות רבות: יותר מוצרים פיזיים, רווחה חברתית ושביעות רצון, עליה בצריכה, ירידה באבטלה, עלייה בהשקעות. השפעת הצמיחה הכלכלית באה לביטוי בעליה בתוחלת החיים, מעבר לאורח חיים מערבי (מבחינת סוג וכמות המוצרים שנצרכים, ביטחון תזונתי), שינויים תרבותיים (למשל תרבות צריכה: לטוב ולרע), עיור, אימוץ טכנולוגיות חדשות, פנאי (מצרך שהיה קיים פעם רק עבור אנשי אצולה), פריחה של המדע (יותר אנשים עוברים למו"פ ע"ח ייצור).

האלמנטים שהביאו לצמיחת העולם המערבי – האם הם ישימים כיום?

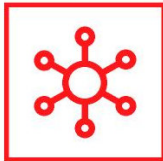
הסיבות לכך שהעולם צמח כה מהר במאה ה-20 ותחילת המאה ה-21 קשורה לאלמנטים היסטוריים שחברו יחד ואפשרו את ההאצה הזו. נקדים ונאמר: אלמנטים אלו כבר לא רלבנטיים כי הם יושמו במלואם:

1. **חלוקת עבודה והתמחות** - פתרונות שכבר יושמו לפני 100 שנה ויותר.
2. **גורם ההשכלה** – אך כעת אין כמעט אנאלפביתים במדינות המערביות ורוב העובדים בעלי תארים אקדמיים.
3. **כניסת נשים לשוק העבודה** - פתרון שכבר יושם בעולם המערבי לפני עשרות שנים.
4. **סחר חופשי** - מתקיים בכל העולם מזה זמן.
5. **גידול אוכלוסייה שיוצר צריכה מוגברת** – אוכלוסיית העולם המערבי מזדקנת ואף תקטן וצריכתה מואטת.
6. **שוקים חדשים** – אלו עזרו אף הם לצמיחת מדינות רבות אך כבר אין כאלו... סין והודו מייצרות בעצמן ולעצמן, אפריקה בעלת פוטנציאל אך ייקח לה הרבה זמן והסינים הם אלו שבעיקר משקיעים שם.
7. **תחרות כלכלית בין פירמות ובין מדינות** – תחרות כזו כבר מתקיימת במלוא עוזה מזה שנים רבות.

פארק וויצמן למדע, בניין לב הני.צ.ן. רח' גולדה מאיר 3, נס ציונה 74036

טלפון : 08-9369800 פקס : 08-9369801

www.immunities.co.il

למעשה, בעולם המערבי של היום כל הגורמים הללו כבר נוצלו מזמן...

האלמנטים שעומדים מאחורי ליצור צמיחה – ללא הצלחה

האלמנט החשוב ביותר שעמו מנסים כיום ליצור צמיחה בעולם המערבי הינו הרחבה כמותית (ריבית נמוכה) בעיקר כדי לדחוף אשראי צרכנים. אך קיימת גמילה של הציבור אחרי משבר 2008. אמנם ההרחבה הכמותית סייעה למדינות לצאת מן המיתון אבל מי שהרוויח מן ההרחבה הוא מיעוט שהתעשר (הדפיסו כסף ישר לכיסם של המאיון העליון). כח הקניה של מרבית האזרחים נפגע ולכן צריכת האשראי שלהם פחתה. קיים אלמנט חשוב נוסף: האצה והתייעלות בכושר הייצור. כן, אך כאשר קיים בעולם עודף כושר ייצור גם התרומה של אלמנט זה פוחתת.

האלמנטים שממשיכים ליצור צמיחה

נותרו מעט מאד אפשרויות: חדשנות שגורמת לשינוי כללי משחק. הבעיה היא שרוב הפיתוחים הדרמטיים ששינוי כללי משחק כבר קיימים מזמן (מכוניות, מטוסים, פלאפונים, מחשבים, אינטרנט). קיים פוטנציאל ניכר בתחומי הגנטיקה, ביוטק, ביומד וננוטק. אלמנט נוסף: הוזלת מקורות אנרגיה ורתימת אנרגיות חדשות – ניתן לראות את המקרה הדרמטי של ישראל ואת מהפיכת האנרגיה בארה"ב. **אך האם גורמים אלו יספיקו להבטחת צמיחה גבוהה?**

חדשנות גם מובילה לאנטי צמיחה

חדשנות מייעלת ומשפרת את רווחי החברות אבל היא גם גורמת לפיטורי עובדים. בעבר הניחו שייווצרו כל הזמן סוגי מקצועות חדשים אך לא מניחים זאת עוד ולמעשה הפוך מכך. למעשה, רובטיקה ואינטליגנציה מלאכותית מעודדים פיטורי עובדים. ב-2013, אוניברסיטת אוקספורד ערכה ניתוח מפורט של מעל 700 עיסוקים בארה"ב. מסקנתם: עבודות המהוות 47% מהתעסוקה שהאמריקנים עושים כיום (מעל 60 מיליון מקומות עבודה), תיעשה אוטומטית תוך עשור או שניים! ומכיוון שפיטורי עובדים שהוחלפו על ידי הטכנולוגיה יוצרים גידול באבטלה וזו בתורה גוררת הקטנת צריכה, עלולה דווקא להיות ירידה בצמיחה של משקים!

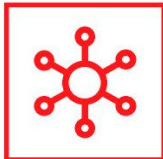
המקרה של יפן

האם היפנים אי פעם ציפו שהם יפסיקו לצמוח? יפן, "ארץ השמש העולה" היתה הכוח הכלכלי המתעצם בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת. תוצרה היה שני בהיקפו רק לארה"ב. טוקיו היתה העיר היקרה בעולם, מדד הניקיי היה בשיאו, התעשייה, היצוא והחדשנות היו לשם דבר, כאשר יפן משמשת בית החרושת של העולם "Made in Japan". שיעורי הצמיחה, שיטות העבודה היפניות, רכישות נדלן, חברות ועסקים בארה"ב (הסרט "שמש אדומה") – כל אלו הפכו את יפן למושא הערצה וחיקוי. ובתחילת שנות ה-90 הם נפלו ולא התאוששו מאז...

פארק וויצמן למדע, בניין לב הני.צ.ן. רח' גולדה מאיר 3, נס ציונה 74036

טלפון : 08-9369800 פקס : 08-9369801

www.immunities.co.il

יפן – כבר מעל 20 שנה כמעט ללא צמיחה (שיעורי הצמיחה בפועל)

המקור: חיסונים פיננסים

האם הכתובת (היפנית) על הקיר?

שיעור הצמיחה השנתי הממוצע ביפן ב-20 השנים האחרונות היה 0.4%. ב-20 שנה יפן צמחה במעט יותר מ-8%, (קצב שסין עושה בשנה ממוצעת). לפני 20 שנה התוצר לנפש ביפן היה כ-43 אלף דולר. כיום כ-37 אלף דולר. הביקוש הצרכני תמיד היה נמוך יחסית למקובל בארה"ב אך הזדקנות האוכלוסייה הביאה לירידה בביקושים. גם עניין תרבותי (חסכנות מופלגת) וגם מדובר באומה שבעה: אין כמעט דחף ליזמות ואין דחף להתעשרות. אך איבוד אלמנט הצמיחה לא מצא חן בעיני היפנים. במשך 20 שנה הם ניסו פתרונות שונים: יצירת גירעונות ענק, "עידוד אינפלציה", הורדות ריבית דרסטיות: כידוע ביפן הריבית אפסית מזה קרוב ל-20 שנה. לאחרונה גם התערבויות להחלשת המטבע, רפורמות, דחיפה פסקלית והקלה כמותית בהובלת ראש הממשלה הכריזמטי שלהם Abe במה שכונה בעיתונות Abenomics – נחל כעת כישלון מפואר נוסף. **העם העמלני היפני לא הצליח לחדש את ימיו כקדם. שום דבר לא עזר...**

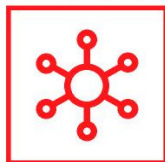
הנתון הטוב ביותר לחיזוי צמיחה

הנתון הכלכלי החשוב ביותר שמצליח לחזות צמיחה עתידית של משק הינו שיעור גילאי 20 עד 34 מסך האוכלוסייה. קבוצת אוכלוסייה זו לוקחת את הסיכונים הכלכליים הגדולים ביותר, יוזמת יותר, עובדת הכי קשה ומייצרת את הביקוש הצרכני הגדול ביותר, לאור הקמת משפחות בגילאים הללו. גידול בקבוצת אוכלוסיית 20 עד 34 מתואמת לחלוטין עם שיעורי צמיחה חיוביים. לפני עשרות שנים החליטו האירופאים ועמים מפותחים נוספים להוליד פחות ילדים. התוצאות הן שבין 2009 עד 2029 קבוצת הגיל 20 עד 34 תצומצם בשיעור ממוצע של יותר מ-14% ברוב מדינות

פארק וויצמן למדע, בניין לב הני.צ.ן. רח' גולדה מאיר 3, נס ציונה 74036

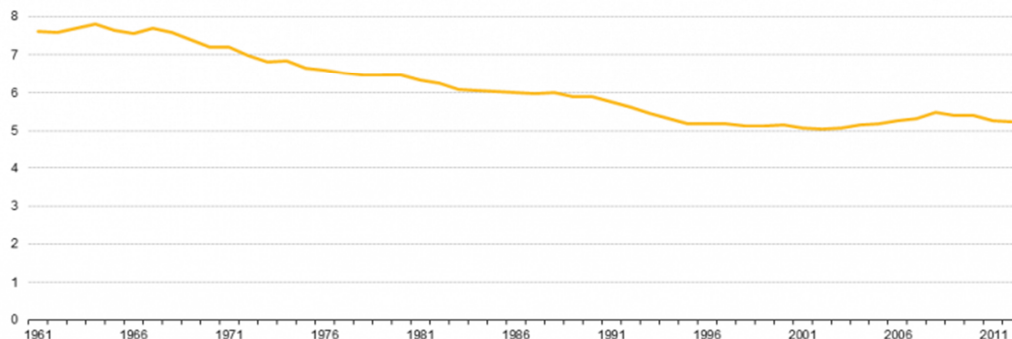
טלפון : 08-9369800 פקס : 08-9369801

www.immunities.co.il

ה-OECD ובמיוחד באירופה (הצמצום היה גדול יותר לולא הגירה אליה מארצות עולם שלישי). לפני 50 שנה נולדו באירופה כ- 7.5 מיליון ילדים בשנה. לפני 10 שנים כ- 5 מיליון בלבד (ראו גרף).

מגמות הילודה באיחוד האירופי

(*) Excluding French overseas departments before 1998. Breaks in series: 2001, 2007 and 2010-12.
Source: Eurostat (online data code: demo_gind)

האם אירופה כיום כה שונה מיפן?

ניתן להיווכח בדמיון הרב בפרמטרים רבים בין שתי הענקיות הללו:

גיל חציוני	אירופה	יפן
ירידה בשיעור גילאי 20 עד 34 מסך האוכלוסייה ב- 15 השנים הקרובות	-14%	-19%
תהליך יציאה נטו מכוח העבודה	מתקיים	מתקיים
ירידה בשיעור הילודה שמוביל להקטנת צריכה	כן	כן
גמישות שוק העבודה	נמוכה	בינונית
איגודי עובדים חזקים	כן	כן
תרבות פנאי מפותחת שמקטינה רצון לעבוד קשה	כן	כן
עידוד יזמות הייטק	כמעט אפסית	נמוכה
עצמאות אנרגטית	אין	אין

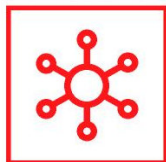
בעיות נוספות שתכבדנה על אירופה (ולא קיימות ביפן)

1. גלי הגירה אינסופיים ממדינות עולם שלישי שמעמיסים על השירותים הסוציאליים.
2. חלק הולך וגדל מהצעירים שמצטרפים למעגל העבודה חסרי כישורים והשכלה (בעיקר מוסלמים).
3. סקטור ממשלתי גדול.
4. העדפה של צעירים לעבוד בסקטור הממשלתי.
5. מערכת סוציאלית ענפה המכבידה על תקציבי הממשלות.

פארק וויצמן למדע, בניין לב הני.צ.ן. רח' גולדה מאיר 3, נס ציונה 74036

טלפון : 08-9369800 פקס : 08-9369801

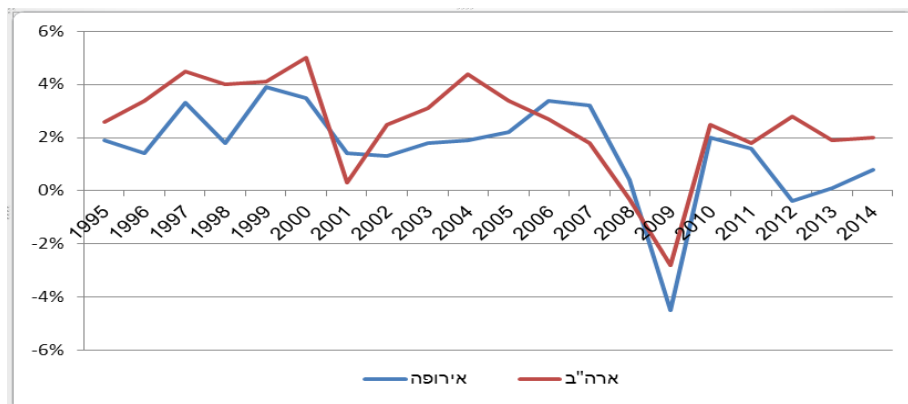
www.immunities.co.il

לסיכום, האם אירופה הולכת בדרך של יפן לצמיחה כמעט אפסית באופן קבוע? כנראה שכן... אירופה תצמח להערכתי בשיעורים נמוכים ביותר בעשורים הקרובים, באופן שגם ישפיע לרעה על עוצמתה הגיאופוליטית ויגביר את המתחים הפנימיים בתוך המדינות המרכיבות אותה.

האם כלכלות נוספות תפגענה?

אם אירופה מפסיקה כמעט לצמוח גם ארה"ב מושפעת. הסיבה לכך הינה מתאם של 77% בין שיעורי צמיחת הכלכלות:

המקור: חיסונים פינוסים

בעיות ייחודיות לשוק העבודה האמריקני

ארה"ב מושפעת ותושפע מהסטגנציה באירופה בשיעור בלתי ידוע. ה-BLS, שרות העבודה האמריקני Bureau of Labor Statistics מעריך שקצב הצמיחה השנתי הממוצע בארה"ב יואט בעתיד אל מתחת ל-3% בשנה. 3 סיבות לכך:

1. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה יפחת, עם יציאתם לפנסיה של הבייבי בומרס וצמצום מסוים בשיעורם של הצעירים (גילאי 20 עד 34) באוכלוסייה.
2. חלקם בכוח העבודה של היספנים (כיום 18%) ושחורים (כיום 13%), עומד לעלות ויהווה בעתיד קרוב ל-40% אוכלוסיות מיעוטים אלו הינן בעלות רמת השכלה נמוכה יותר מאשר אמריקנים לבנים וכן מוסר עבודה נמוך יותר - לפיכך תרומתם לכלכלה תהיה מופחתת.
3. רובוטיקה ואינטליגנציה מלאכותית שידחקו עובדים ויגדילו אבטלה.

מי צמיחתו לא תפגע? מדינות עולם שלישי

מדינות עולם שלישי תמשכנה לצמוח בשיעורים סבירים. מדוע? חלק ממעודדי הצמיחה ההיסטוריים שפעלו בעולם המערבי, עדיין לא הופעלו בארצות אלו והפעלתם תעודד צמיחה: מדובר באלמנטים של שיפור ההשכלה, גידול האוכלוסייה וגידול מעמד הביניים שיביא לצריכה מוגברת (כמו בסין). יחולו שיפורים והאצות בתהליכי הייצור וכן שיפורים במאפייני התחרות הכלכלית התוך משקית בין פירמות וזאת כתוצאה מרפורמות.

פארק וויצמן למדע, בניין לב הני.צ.ן. רח' גולדה מאיר 3, נס ציונה 74036

טלפון : 08-9369800 פקס : 08-9369801

www.immunities.co.il